

مسئولیت دولت و اشخاص حقوقی در قبال جرایم اقتصادی سازمان یافته و راهکارهای مقابله با آن

سینا غلامیان کارکن^۱، تقی یعقوبی^۲

۱- دانشگاه آزاد اسلامی واحد تسوج

۲- دانشگاه آزاد اسلامی واحد تسوج

چکیده

جرایم اقتصادی از جمله جرایمی هستند که مجرمین با شیوه و شگرد های پیچیده مرتکب این جرم می شوند که کشف آنها به سادگی امکان پذیر نیست. سازمان یافته بودن جرم اقتصادی را می توان اقدام مجرمانه ای دانست که ضمن لطمه به اصل اعتماد، نظم جاری حوزه کسب و کار را نیز در معرض خطر قرار می دهد. سازمان یافتگی جرم اقتصادی را می توان اعمال غیر قانونی ارتکاب یافته در حوزه فعالیت های حرفه ای برای کسب امتیاز اقتصادی دانست. مسئولیت دولتها و اشخاص حقوقی در بعد اقتصادی و به ویژه جرایم اقتصادی سازمان یافته یک سیاست جنایی متناسب و شناور را می طلبد؛ بهره برداری از تجربیات کشورهای مختلف در این زمینه می تواند مفید واقع گردد. روش تحقیق توصیفی و تحلیلی است که از طریق روش کتاب خانه ای گرد آوری شده است. هدف تحقیق بررسی مسئولیت دولت و اشخاص حقوقی در قبال جرایم اقتصادی سازمان یافته و راهکارهای مقابله با آن می باشد. یافته های تحقیق حاکی از آن است که قانونگذار ایران در ارتباط با ارتکاب جرایم اقتصادی سازمان مجرمانه و شبکه های غیرقانونی مقررات و تدابیر ماهوی - شکلی خاصی را پیش بینی نکرده است. از لحاظ اجرایی دولت موظف است که امکانات و ضمانت اجرایی لازم و هم در بعد پیشگیری با روش های مختلف آموزشی زمینه های لازم را برای مقابله و پیشگیری از اینگونه جرایم را فراهم نماید. اشخاص حقوقی هم بایستی در این زمینه کمک دست دولت بوده و در مقابله با این جرایم دولت را یاری نمایند.

واژگان کلیدی: جرایم اقتصادی سازمان یافته، مسئولیت دولت، اشخاص حقوقی

مقدمه

در دنیای کنونی اقتصاد جزو اصلی ترین و بنیادی ترین نیازهای بشریت است؛ به تبع این امر جرایم اقتصادی هم روز به روز گسترش یافته و تحقق آن روش های نوینی یافته است؛ جرایم اقتصادی با تاثیر بر سیاست های مالی، صنعتی، بازرگانی و تجارتي دولت، جامعه را به طور مخفیانه و پنهان دسخوش تغییرات، آسیب ها و آشفتگی های ناخواسته می کند، به صورتی که در دراز مدت اثر مخرب و غیر قابل کنترلی بر پیکره اقتصادی دولت و نظام به جای می گذارد که به راحتی درمان پذیر نیست. جرایم اقتصادی از جمله جرایمی هستند که مجرمین با شیوه و شگرد های پیچیده مرتکب این جرم می شوند که کشف آنها به سادگی امکان پذیر نیست. در واقع این جرایم، جرایمی هستند که با قوانین و مقررات جنایی و اقتصادی که وجوه مختلف فعالیت اقتصادی را تنظیم می کند در تعارض هستند و در نهایت مصلحت عامه را با خطر مواجه می سازند. این جرایم را می توان به کلیه جرایمی که در آنها به فعالیت های تولید و توزیع و دست به دست شدن و از بین بردن کالا و خدمات زیان می رساند، نام برد. در خصوص جرایم اقتصادی باید گفت که جرایم اقتصادی را در بسیاری موارد جرایم سازمان یافته می دانند و موجب اخلال و بی ثباتی اقتصادی می شود. به عبارتی جرم اقتصادی در سطح گسترده و به صورت سازمان یافته تاثیر منفی بسیاری بر ثبات اقتصادی و سیاسی و اجتماعی کشور ایجاد کرده و موجب افزایش هزینه کسب و کار و کاهش اعتماد عمومی به حاکمیت و تجمع قدرت اقتصادی در دست مجرمین می شود.

درواقع باید گفت که سازمان یافته بودن جرم اقتصادی را می توان اقدام مجرمانه ای دانست که ضمن لطمه به اصل اعتماد، نظم جاری حوزه کسب و کار را نیز در معرض خطر قرار می دهد. سازمان یافتگی جرم اقتصادی را می توان اعمال غیر قانونی ارتکاب یافته در حوزه فعالیت های حرفه ای برای کسب امتیاز اقتصادی دانست.

جرم اقتصادی سازمان یافته به طور کلی جرمی است که هدف و غایت آن کسب قدرت مادی است که با نبوغ فردی به وقوع می پیوندد و نیاز به برنامه ریزی و سازماندهی دارد. چرا که یک جرم سازمان یافته است. مسئولیت دولتها و اشخاص حقوقی در بعد اقتصادی و به ویژه جرایم اقتصادی سازمان یافته یک سیاست جنایی متناسب و شناور را می طلبد؛ بهره برداری از تجربیات کشورهای مختلف در این زمینه می تواند مفید واقع گردد و می توان از نکات قوت نظامهای حقوقی دیگر در این خصوص بهره جست؛ نحوه توزیع مسئولیت کیفری و مدنی بین اشخاص حقیقی و حقوقی نیز بعد مهم دیگر است که بایست معلوم و مشخص گردد؛ بعد دیگر موضوع همکاری گروه های مجرمانه منطقه ای و فرامنطقه ای در ارتکاب جرایم اقتصادی سازمان یافته است که بایستی در این خصوص هم تدابیری مقتضی اتخاذ گردد و نقش کنوانسیون و مجامع بین المللی هم مورد لحاظ قرار گیرد. موضوع ضمانت اجراها و کیفرها هم جای خود مهم و اساسی است.

مبحث اول: مفاهیم و مبانی

گفتار اول: مفهوم جرایم اقتصادی

جرایم اقتصادی یکی موضوعات مهم در حال حاضر است. بطوری که حجم بسیاری از پرونده‌ها را در درون دادگاه‌ها بخود اختصاص داده اند. تشابه جرم اقتصادی با مفاهیم مشابه موجب شد تا نتوان تعریف جامع و مانعی برای آن ارائه نمود. ارتباط و نزدیکی جرم اقتصادی با فساد مالی، فساد اقتصادی، جرم تجاری یا بازرگانی و ... به گونه‌ای است که در برخی موارد هم‌پوشانی داشته باشند. در مقایسه فساد مالی با جرم اقتصادی می‌توان گفت که فساد مالی، با سوءاستفاده از قدرت تفویض شده در جهت منافع شخص اعم از این که در بخش خصوصی باشد یا دولتی صورت می‌گیرد که در آن ویژگی مرتکب جرم (صاحبان قدرت و مستخدمین دولتی یا وابسته به دولت) موضوعیت دارد ولی مرتکب جرایم اقتصادی می‌تواند هر فردی از اعضای جامعه اعم از کارکنان دولت یا دیگر طبقات اجتماعی باشد. لذا ارتکاب جرایم فساد مالی که صرفاً اعتماد مردم به کارگزاران دولتی را مخدوش می‌کند بدون این که مؤثر در فعالیت‌های اقتصادی باشد، نمی‌تواند مصداق جرم اقتصادی باشد. فساد اقتصادی نیز به خودی خود جرم محسوب نمی‌شود بلکه می‌تواند معیاری برای شناسایی جرم اقتصادی باشد. به عبارت بهتر، فساد اقتصادی رفتاری است که بنیان اقتصادی کشور را مورد تهدید قرار می‌دهد درحالی که جرم اقتصادی ناظر به اعمال مخل به سیاست‌ها و فعالیت‌های اقتصادی است. به‌عنوان مثال عدم رعایت ضوابط در توزیع خدمات و امکانات دولتی و سوء تخصیص و اجحاف کارمندان و مسئولین دولتی نسبت به بخش خصوصی، فساد اقتصادی محسوب می‌شود. برخی جرایم مالی را جزئی از جرایم اقتصادی می‌دانند ولی مفهوم جرم اقتصادی با جرایم مالی نیز از نظر طبیعت یا ماهیت و هدف متفاوت است. در جرایم مالی، مصلحت خزانه دولت مورد تعدی و تجاوز قرار می‌گیرد و از طرفی ارزش مورد حمایت، اساساً سرمایه و دارایی اشخاص حقوق خصوصی و عمومی است مانند اختلاس و تدلیس در معاملات دولتی. ولی در جرایم اقتصادی، هدف اولیه و اساسی، حفظ و حمایت از سیستم اقتصادی یعنی ساختارهای مرتبط با تولید، توزیع و مصرف مال و ثروت است مثل پولشویی و اخلال در نظام پولی یا ارزی کشور است. بطور کلی جرایم اقتصادی، جرم-هایی را که برای دستیابی به یک امتیاز مالی ارتکاب می‌یابند جرم‌های اقتصادی می‌نامند. البته، این مانع از آن نیست که از گذر ارتکاب این جرم‌ها امتیازهای غیرمالی نیز حاصل شود. جرم اقتصادی میتواند در بسترهای گوناگون یا در بطن فعالیت‌های مشروعی مانند بخش‌های مالی، بازار دولتی، بودجه دولتی (مالیات و سایر منابع مالی) مصرف، مبادلت تجاری، تولیدات صنعتی، خدمات اداری و قضائی، اعمال قدرت سیاسی و نیز در بیشتر روابط قراردادی ارتکاب یابد (برنارد و همکاران، ۱۳۹۶).

امروزه تعریفی دقیق از جرم اقتصادی نشده است. جرایم اقتصادی نه تنها نظام اقتصادی بلکه تمام اجتماع را با مشکل مواجه می‌کند. کشورهایی که با مشکلات بزرگ تری رو به رو هستند مشکلات نمایان تر می‌شود. جرایم اقتصادی در شکل‌های مختلف نمایان می‌شود مانند پولشویی - اخلال در نظام ارزی و بعداً با مشکلات غیر مالی نمایان می‌شود که در فصل‌های دیگر اشاره شده است. فساد مالی و فساد اقتصادی تفاوت‌هایی دارند که چرا که فساد مالی قدرت تفویض شده است به طور مثال رئیس اداره ی بخشی از امتیازات را تفویض نموده و شخصی که اختیار دارد از قدرت سوء استفاده می‌کند ولی جرایم اقتصادی مستقیماً خزانه دولت و پایه‌های اقتصادی یک کشور ار سست می‌کند و خسارات بزرگی وار می‌کند.

از جرایم اقتصادی تعریف قانونی نشده و در حقوق داخلی پاره‌ای از کشورها، بعضاً تعریف و بعضاً مصادیق بیان شده است. به عنوان مثال، قانون جرایم اقتصادی اردن در ماده ۳ جرایم اقتصادی را این گونه تعریف می‌کند: «جرایم اقتصادی جرایمی هستند که احکام این قانون و قوانین مشابه نسبت به آن‌ها اجرا می‌شود و به اموال عمومی تعلق دارند و موجب ضرر زدن به بنیان اقتصادی کشور یا اعتماد عمومی نسبت به اقتصاد ملی یا پول ملی یا سهام یا اسناد و اوراق مالی رایج در کشور می‌شوند (برنارد و همکاران، ۱۳۹۶).

این بیش از آن‌چه تعریف باشد، ضابطه بیان شده است. در تعریفی دیگر جرایم اقتصادی عبارت‌اند از: «جرایمی که در قوانین مربوط به حمایت از فعالیت‌های اقتصادی آمده است اعم از این که در قانون جرایم اقتصادی پیش‌بینی شده باشد یا در قوانین متفرقه‌ای که فعالیت‌های اقتصادی را تنظیم می‌کند (دادخدایی، ۱۳۹۳). زلاتریک جرم اقتصادی را رفتار اشخاص حقوقی یا حقیقی می‌داند که برای سیاست اجتماعی یا اقتصادی دولت خطری به وجود آورد یا ضرری وارد نماید. به نظر دو تن از حقوقدانان، ژان لوک بچر و نیکلا کلوز، به جرم‌هایی که با هدف دستیابی به یک امتیاز مالی ارتکاب می‌یابند جرم اقتصادی می‌گویند ولی مانع نمی‌شود که با ارتکاب این نوع جرایم، امتیازهای غیرمالی نیز تحصیل شود. رایج‌ترین تعریفی که از جرم اقتصادی صورت گرفته عبارت است از «رفتار مجرمانه‌ای که اشخاص حقیقی و حقوقی به انگیزه تحصیل مزایای اقتصادی مرتکب می‌شوند (Alvesalo and Steve, 2010). اما این تعریف با وجود رایج بودن، ملاحظاتی دارد. یکی اینکه عبارت اقتصادی در معنای دقیق خود به کار نرفته است. دیگر این که با قبول چنین تعریفی از جرم اقتصادی، جرایم زیادی مانند کلاهبرداری، سرقت، اختلاس، ارتشا و... در این محدوده قرار خواهد گرفت درحالی که این گونه جرایم در چارچوب شناخته شده دیگری قرار دارد. به علاوه، جرایمی که اصولاً خارج از حوزه جرایم مالی است مانند آدم‌کشی و قتل عمد با وجود انگیزه مالی ممکن است در این حوزه قرار بگیرد. با این وصف جرایم اقتصادی فراتر از جرایم یقه‌سفیدان است زیرا جرم اقتصادی جرایم ارتكابی خارج از چارچوب فعالیت حرفه‌ای مبتنی بر تزویر را هم در بر می‌گیرد. برخی دیگر، جرایم اقتصادی را به دو دسته عمده و تحت

عناوین خاص تقسیم نموده‌اند؛ دسته اول جرایمی است که توسط تجار و بازرگانان ارتکاب می‌یابد و برای کسب منافع و عایدات مادی صورت می‌گیرد مانند خودداری از پرداخت مالیات که به آن‌ها جرایم یقه‌سفیدی گفته می‌شود. دسته دوم جرایمی است که منجر به تحصیل نامشروع کالا و خدمات یا تحصیل کالا و خدمات به روش نامشروع می‌شود که به جرایم سازمان‌یافته مشهور است. در هر دو نوع جرم، عمل غیرفیزیکی برای به دست آوردن سود مالی یا منفعت شغلی انجام می‌گیرد (حسنی، ۱۳۹۳).

از نظر دیوان عالی کشور فرانسه، جرم اقتصادی را جرمی دانسته که مربوط به چرخه تولید، توزیع و مصرف است و چون گردش این سه فرایند اقتصادی به وسیله پول صورت می‌گیرد و عنصر اصلی مبادله در اقتصاد هم پول است لذا در نهایت منجر به اختلال در نظام اقتصادی می‌شود. ناهمسانی تعاریف صورت گرفته از جرم اقتصادی به متفاوت بودن نظام‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، آموزه‌های دینی و شرایط خاص زمانی و موقعیت‌های جغرافیایی کشورها نیز برمی‌گردد (Budima, 2012). برخی تعاریف از جرم اقتصادی معطوف به انگیزه مرتکبین این گونه جرایم ارائه شده‌است: بر این اساس، جرم اقتصادی جرمی است که با انگیزه مادی و با ماهیت فعالیت‌های اقتصادی یعنی فعالیت‌های مالی و پولی، دادوستد داخلی و خارجی، استفاده از منابع بدون مجوز، رشوه ستانی، کمیسیون‌گیری و اعطای تسهیلات غیرقانونی به نفع خود یا دیگران صورت می‌گیرد و برخی دیگر از تعاریف، کسب امتیاز مادی را مدنظر قرار داده‌اند. بر این اساس مجرمان کلان اقتصادی افرادی هستند که برای دستیابی به اهداف نامشروع خود از رانت‌های سیاسی و اقتصادی ناشی از برقراری روابط با صاحب‌منصبان و افراد بانفوذ در دستگاه‌های متولی منابع اقتصادی بهره‌گیری نموده و موجب ایجاد انحراف در منابع اقتصادی می‌شوند (حسنی، ۱۳۹۳).

از مطالب فوق به وضوح برمی‌آید که تعریف واحدی از جرم اقتصادی توسط قانونگذاران و حقوقدانان صورت نگرفته و در حقوق داخلی هم اجماعی راجع به تعریف جرم اقتصادی وجود ندارد و به‌طور قطع و یقین هم نمی‌توان تعریفی ارائه نمود که جامع و مانع باشد. شاید بهتر این باشد تا به جای ارائه تعریف از جرم اقتصادی، معیارها و ضوابط این گونه جرایم بررسی شود. این دیدگاه با توجه به رشد روزافزون فناوری و پیدایش جرایم جدید در عرصه اقتصادی، از اهمیت بیشتری برخوردار است. مسلماً با ارائه تعریف از هر چیزی، مفاهیم و مصادیق آن محصور شده و پدیده‌های مستحدث از شمول آن بیرون خواهند ماند لذا به‌طور کلی دو ضابطه برای شناسایی جرایم اقتصادی، یکی جرم شناختی و دیگری اقتصادی مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در کنار این دو معیار، به ضابطه مبتنی بر نظریات اقتصادی نیز اشاره خواهد شد.

گفتار دوم: مفهوم جرم سازمان یافته

جرایم سازمان یافته یا سازمان های تبهکار در زمره جرایم مرتبط با گروه های فراملی، ملی یا محلی است که توسط جنایتکاران از طریق شرکت های بسیار متمرکز اداره می شود. قصد این جنایتکاران از وارد شدن به چنین فعالیت های غیرقانونی، کسب پول و منفعت است. جرم سازمان یافته عبارت است از یک سری معاملات غیر قانونی که توسط مجرمان متعدد برای یک دوره مستمر صورت می گیرد و هدف از این معاملات کسب امتیازات اقتصادی و قدرت سیاسی است در صورتی که برای کسب قدرت اقتصادی لازم باشد (بسیونی و همکاران، ۱۳۹۴). یا به عبارتی دیگر جرم سازمان یافته عبارت است از فعالیت مجرمانه مستمری که با هماهنگی صورت می گیرد.

گفتار سوم: مفهوم اشخاص حقوقی

شخص حقوقی به ماهیت وجودی اعتباری ای اطلاق می شود که انسان نیست اما مستقلاً طرف حق یا تعهد واقع شود. ممکن است این ابهام پیش آید که آیا شخص حقیقی که هم انسان است و هم زنده، نمی تواند دارای شخصیت حقوقی باشد. چنین است که این فرد، دارای شخصیت حقوقی است نه این که شخص حقوقی باشد. "شخصیت حقوقی" با "شخص حقوقی" بسیار متفاوت است. علاوه بر افراد در جامعه، اشخاص دیگری هم یافت می شوند که به فعالیت می پردازند مانند گروه ها، جمعیت ها، موسسات، سازمان ها و... به این نوع اشخاص اشخاص حقوقی می گویند، این ها وجود طبیعی ندارند و دارای وجود فرضی و اعتباری می باشند: شخص حقوقی مولود اجتماعی است که به تجویز قانون و از اجتماع دو یا چند شخص حقیقی ایجاد می شود. این اشخاص دارای حقوق تکالیف و اموالی هستند که به طور کلی از اموال و حقوق و دارایی افرادی که آن را تشکیل می دهند جداست و دارای کلیه حقوق و تکالیفی می باشند که قانون برای اشخاص حقیقی شناخته است مگر آن چه که ملازمه با طبیعت و فطرت و سرشت انسانی دارد و مختص انسان است (قاضی، ۱۳۹۳).

اشخاص حقوقی مانند اشخاص حقیقی ایجاد می شوند، زندگی می کنند و روزی حیاتشان خاتمه می یابد، ایجادشان تشکیل و ثبت آن ها، زندگیشان فعالیت آن ها و مرگشان زمان انحلال آن ها می باشد. اشخاص حقوقی به دو دسته اشخاص حقوقی حقوق عمومی و اشخاص حقوقی حقوق خصوصی تقسیم می شوند: اشخاص حقوقی حقوق عمومی؛ اشخاص حقوقی حقوق عمومی ویژگی مهم این اشخاص آن است که ذاتاً از امتیازات قدرت عمومی برخوردارند و به نظر می رسد به منظور و اهداف خاصی تشکیل می شوند که نوعاً دادن سرویس و خدمات عمومی است و در چهارچوب ضوابط و مقررات خاصی بوجود می آید مانند وزارتخانه ها، شهرداری ها و سایر موسسات دولتی این اشخاص را بدین علت که مرتبط به دولت و حکومت هستند و هدف آن ها خدمت به جامعه و حفظ حکومت است شخصیت حقوقی

حقوق عمومی گویند. اشخاص حقوقی حقوق خصوصی؛ این اشخاص بین افرادی تشکیل می‌شوند که از نظر اهداف موضوع به دو دسته تقسیم می‌شوند: سازمان‌ها و موسسات غیر تجاری: این اشخاص دارای اهداف و مقاصد غیر تجاری می‌باشند. ماده ۵۸۴ قانون تجارت این‌ها را این گونه تعریف کرده که کلیه تشکیلات و موسساتی است که برای مقاصد غیر تجاری از قبیل امور علمی یا ادبی یا خیریه و امثال آن‌ها تشکیل می‌شود اعم از اینکه موسس و تشکیل دهندگان قصد انتفاع داشته یا نداشته باشند. با توجه به این ماده ملاک تشخیص این اشخاص از شرکت‌های تجاری را نباید قصد انتفاع بدانیم بلکه این موضوعات فعالیت این اشخاص می‌باشد که آن‌ها را از شرکت‌های تجاری متمایز می‌سازد. در نتیجه کلیه موسسات و سازمان‌هایی که به منظور اهداف غیر تجاری تشکیل می‌شوند و جزء دستگاه دولتی نباشند، سازمان یا موسسه غیر تجاری می‌باشد (معصوم زاده، ۱۳۹۳).

شخص حقیقی در حقیقت همان انسانی می‌باشد. این افراد با زنده شدن دارای حقوقی می‌گردند که در ماده ۹۵۶ مدنی که اصلیت با برای دارا بودن حقوق با زنده متولد شدن انسان شروع و با مرگ او تمام می‌شود ولی موضوع بحث اشخاص حقوقی می‌باشد. اشخاص حقوقی مانند اشخاص حقیقی ایجاد می‌شوند. زندگی می‌کنند و روزی زندگی شان خاتمه می‌یابند. اشخاص حقوقی از اجتماع چند نفر تشکیل می‌شود ولی دارای وجود فرخی هستند. اشخاص حقوقی دارای اعتبار هستند چرا که در قانون تجارت ماده ۵۸۸ اشخاص حقوقی می‌توانند دارای کلیه حقوق و تکالیف شود که قانون برای افراد قائل است. مگر حقوق و وظایفی که بالطبع فقط انسان ممکن است.

گفتار چهارم: مفهوم دولت

دولت واحدی است که ویژگی‌های جمعیت، حکومت، سرزمین و حاکمیت را داشته باشد. دولت ساخت قدرتی که در سرزمین معین بر مردمان معینی تسلط پایدار دارد و از نظر داخلی حافظ نظم و امنیت و از نظر خارجی پاسدار تمامیت ارضی و منافع ملت و یکایک شهروندان خود است (وینست، ۱۳۹۲). دولت عالی‌ترین مظهر حاکمیت و قدرت در یک کشور است. بسیاری‌ها بنا بر نبود فهم لازم در علوم سیاسی، مفهوم دولت را با حکومت یک‌سان می‌پندارند. در حالی که حکومت یک جز است و دولت یک مفهوم انتزاعی است و حکومت بخشی از دولت محسوب می‌گردد.

گفتار پنجم: مصادیق جرایم سازمان یافته از منظر جرم شناسی

همچنان که گروه‌های سازمان یافته بزهکار را در سطح جهان نمی‌توان به شکلی دقیق تعیین نمود و یا آنها را به صورتی جامع مورد دسته بندی قرار داد، انواع جرایم سازمان یافته را نیز نمی‌توان به آسانی احصاء کرد. جرم سازمان یافته طیف نسبتاً گسترده‌ای از جرایم مختلف را شامل می‌شود که از طرف سازمان‌های بزهکار ارتکاب می‌یابند و امروزه با توجه به پیشرفت وسایل ارتباطی و حمل و نقل از یک سو و ابعاد وسیع سازمان‌های بزهکار از سوی دیگر درصد عمده‌ای از

جرایم سازمان یافته ارتكابی از ماهیت فراملی برخوردار هستند. این موضوع باعث می‌شود که در زمینه گردآوری اطلاعات جامعی از این گونه جرایم از اولویت بیشتری برخوردار می‌گردند و لذا توجه بیشتری نسبت به آنها مبذول می‌گردد. در حالی که در یک کشور دیگر نوع این جرایم و در نتیجه طیف علاقمندی آنها می‌تواند متفاوت باشد. پس بیهوده نیست اگر ادعا شود که تا کنون هیچ منع قابل توجهی تهیه نشده است که یک بررسی کلی از تمام گونه‌های جرایم فراملی و کوشش‌های کشورهای مختلف در زمینه مبارزه با این گونه جرایم به عمل آورده باشد. لذا در دسته بندی این جرایم با تنوع قابل توجهی می‌توان مواجه شد. مرکز ناتانسون سنتر فعالیت‌های جرم سازمان یافته را به ترتیب زیر تقسیم بندی نموده است: ۱- فساد اداری ۲- جرایم اقتصادی شامل جعل، کلاهبرداری و جرایم فنی ۳- جرایم ضد محیط زیست ۴- قماربازی ۵- اخاذی و باجگیری ۶- پول شویی ۷- قاچاق مواد مخدر ۸- قاچاق شامل اسلحه، سیگار، مهاجران غیرقانونی، مواد و تجهیزات هسته‌ای و حیوانات وحشی، برخی نیز موارد مختلف قاچاق را شامل ۱- مواد مخدر ۲- مواد هسته‌ای ۳- اسلحه و مهمات ۴- انسان ۵- اعضای بدن ۶- اتومبیل ۷- آثار فرهنگی تاریخی و هنری دانسته‌اند. اما علیرغم این تنوع قابل توجه، معمولاً چهار جرم به عنوان جرایم شاخص ۱ جرم سازمان یافته معرفی گردیده‌اند که عبارتند از فساد اداری، کلاهبرداری، قاچاق و پول شویی، جرم قاچاق خود شامل قاچاق مواد مخدر، انسان، آثار فرهنگی، مواد هسته‌ای، ضایعات سمی، سلاح و مواد منفجره، وسایل نقلیه مسروقه و ... می‌گردد. این تقسیم بندی نشان می‌دهد که برخی از مصادیق جرایم سازمان یافته را می‌توان در عناوینی کلی تر جای داد و برخی از آنها نیز در مقایسه با دیگر جرایم از اهمیت بیشتری برخوردار می‌باشند چنان که گفته شده دولتهای جهان عمدتاً به سه حیطه از فعالیت‌های جرایم سازمان یافته توجه خاصی میدارند که عبارتند از قاچاق مواد مخدر، قاچاق اسلحه و پول شویی (پی و ولین، ۱۳۹۱).

امروزه مصارف‌های جرایم سازمان یافته وسعت فراوانی دارند و اثرات نامطلوبی چه در داخل کشور و چه در خارج از کشور ایجاد نموده است. جهان به سه حیطه از فعالیت‌های جرایم سازمان یافته توجه خاصی اعمال می‌دارند مانند پول شویی. پول شویی مصداق بارز یک جرم سازمان یافته است که با کمک دسته‌ای از مجرمان به وقوع می‌پیوندد. یا قاچاق دینه و میراث ملی که جز آثار فرهنگی می‌باشد. یا قاچاق مواد مخدر که ارتباط تنگاتنگی با پول شویی دارا می‌باشد.

بند اول: قاچاق

قاچاق در کلیه اشکال آن، اعم از کالا، ارز، مواد مخدر، اشیاء عتیقه و انسان، بیشتر جنبه اقتصادی دارد و باید آن را یک پدیده و موضوع اقتصادی تلقی کرد. وجه این تلقی آن است که قاچاق به منظور کسب سود و درآمد صورت می‌گیرد. بنابراین، از این جهت که قاچاق اقتصاد ملی را به تحلیل برده و زمینه شکوفایی اقتصادی زیر زمینی را فراهم می‌کند، باعث

¹ typiques

تقلب در کسب و توزیع اجناس تقلبی در بازار، افزایش بیکاری، کاهش تولید ملی و... می شود؛ در اغلب سیستم های حقوقی جرم انگاری شده است بر این اساس از آنجا که قاچاق به نظم عمومی لطمه وارد می کند؛ مداخله حقوق کیفری را ایجاب می نماید (رحمدل، ۱۳۸۵).

بند دوم: قاچاق انسان

قاچاق انسان یک دسته بندی وسیع محسوب میشود که موارد متعددی را شامل میگردد. از مهاجرت غیرقانونی گرفته تا فحشای بین المللی، بردگی اجباری و پورنوگرافی کودکان. بنا به برآوردهای سازمان بین المللی مهاجرت بازار سیاه جهانی تجارت انسان به ۷ میلیارد بالغ می شود. بخشی از این قاچاق متعلق به افرادی است که به دلیل اجبارهای سیاسی، اقتصادی یا اجتماعی قصد دارند وطن خود را به قصد یکی از کشورهای توسعه یافته ترک نمایند. این افراد که معمولاً فاقد اسناد قانونی لازم برای سفر به این کشورها هستند با پرداخت مبالغی پول به این گونه سازمانها ترتیب سفر خود را می دهند. با این که میزان قابل توجهی از این مهاجرتها توسط گروههای بزهکار صورت می گیرد ولی همواره متضمن خطرات مختلفی است. در واقع بهترین فرض حالتی است که این گونه سازمانها با دریافت پول از مهاجران آنها را به مقاصد مورد نظر انتقال دهند. اما فرضهای دیگری را نیز می توان کرد. در مواردی این گروهها، مهاجران را هیچ گاه به مقاصد خود نمی رسانند و گاه آنها را در آبهای وسیع اقیانوس رها می سازند. و یا در مقصد آنها را در بدترین شرایط به کارهای اجباری می گمارند تا هزینه قاچاق خود را بازپرداخت نمایند. این عمل در حقیقت نوعی برده داری نوین محسوب می شود که «نشان دهنده شکلی از بیگاری جهت ایفای دین است که افراد را از آزادی خود محروم ساخته و آنان را ملزم به انجام کار میکند تا یک بدهی با نرخهای ربوی بسیار بالا را تصفیه نمایند». در این میان زنان و کودکان معمولاً از وضعیت شکننده تری برخوردار هستند، غالب آنها به صورت داوطلبانه اقدام به مهاجرت می نمایند اما در دام این گروه ها گرفتار می آیند به عنوان مثال آنها می پذیرند که به عنوان پیش خدمت زن یا رقص به آمریکا آیند در حالی که در آنجا به اجبار سمت فحشاء یا بردگی خانگی کشانده می شوند. کودکان نیز غالباً به سمت پورنوگرافی کودکان یا حلقه های فحشاء سوق داده می شوند. تخمین زده می شود که هر سال بیش از هفتصد هزار زن و کودک در تمام جهان به منظور بهره برداری جنسی یا کار اجباری قاچاق می گردند. در حقوق کیفری ایران شاید بتوان به جرأت یکی از معدود جرایمی که قانونگذار ایران با توجه به ویژگی سازمان یافتگی، آن را مورد جرم انگاری قرار داده، جرم قاچاق انسان موضوع قانون مبارزه با قاچاق انسان مصوب ۱۳۹۲ دانست. در این قانون که مشتمل بر ۸ ماده می باشد؛ مصادیق قاچاق انسان و اعمال در حکم قاچاق انسان مشخص و جرم انگاری شده است.

بند سوم: قاچاق مواد مخدر

علیرغم اینکه جرم قاچاق مواد مخدر در ایران توسط باندهای مجرمانه و به صورت سازمان یافته و این مواد توسط باندهای قاچاق یا در بازار ایران به فروش می رسند و یا از طریق ایران به ترکیه و اروپا و یا کشورهای خلیج فارس ترانزیت می گردند و از طرف دیگر امروزه این جرم یکی از تهدیدهای جدی جامعه ایران است، قانونگذار در قوانین موضوعه مربوطه، خصوصاً قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر ۱۳۹۲ از نقش سازمان یافتگی در ارتکاب این جرایم غافل شده است. البته تنها در صورت ارتکاب قاچاق تریاک و امثال آن - و نه هروئین و کوکائین و مرفین و مشتقات آنها به صورت سازمان یافته قانون گذار مجازات شدیدتری را پیش بینی کرده است. در عین حال از آنجا که در بند ۵ از ماده ۳ کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با مواد مخدر و داروهای روان گردان ۱۹۸۸ به جنبه سازمان یافتگی این جرم توجه شده است و ارتکاب این جرم توسط گروه سازمان یافته بزهکار و یا دخالت مرتکب در سایر فعالیت های مجرمانه سازمان یافته بین المللی از کیفیات مشدده این جرم تلقی شده است و از طرف دیگر عهده نامه های بین المللی پس از تصویب در مجلس قانونگذاری در حکم قانون است.^۱

بند چهارم: فساد اداری

امروزه فساد اداری به یکی از اصلی ترین جرایمی تبدیل شده است که گروه های بزهکار سازمان یافته درگیر آن می باشند و توسل به آن (فساد کردن ماموران دولتی و سیاست مداران به وسیله پرداخت رشوه و نظایر آن) تقریباً به عنوان یک اصل در همه سازمان های بزهکار پذیرفته شده است (صادقی، ۱۳۹۳). زیرا، این گروهها معمولاً بدون مساعدت برخی مقامات سیاسی، قضایی و پلیس به دشواری می توانند به اهداف جنایتکارانه نائل گردند. لذا همواره تلاش می نمایند تا با فساد ماموران انجام فعالیت های خود را تسهیل نمایند. البته فساد اداری جرمی نیست که تنها گروه های بزهکار سازمان یافته درگیر آن باشند بلکه معمولاً یک مشکل عمده اجتماعی است که کم و بیش در تمام کشورهای جهان وجود دارد و تنها شدت و ضعف آن تفاوت می کند (انجمن جامعه شناسی ایران، ۱۳۹۳).

فساد اداری دارای دو معنای مضیق و موسع است. فساد اداری در معنای مضیق همان ارتشاء می باشد که از برخی از اسناد مختلف بین المللی و منطقه ای نیز همین معنا استنباط می گردد. در معنای موسع نیز فساد اداری دربرگیرنده تمامی فعالیت های اداری فاسد است که توسط کارگزاران و کارمندان بلندپایه و دون پایه برای کسب منافع نامشروع و با سوءاستفاده از موقعیت اداری صورت می گیرد. در چنین معنایی می توان علاوه بر ارتشاء، پورسانت و اختلاس و سایر موارد را مورد بررسی قرار داد. با توجه به این که فساد اداری در ایران تنها شامل ارتشاء نمی گردد و متأسفانه انواع مختلف آن به

^۱ اصل ۷۷ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

صورت باندى و سازمان یافته کم و بیش مورد ارتکاب است، لذا مناسب است که قانونگذار سیاست کیفری مناسب تری برای مقابله با آن پیش بینی نماید. از جمله مصادیق بارز جرم سازمان یافته فساد اداری است که در ارتشا تجلی می یابد. در این مورد قانونگذار به نقش سازمان یافتگی توجه ویژه‌ای مبذول داشته و ارتشار اختلاس از طریق شبکه راه، مستوجب تشدید مجازات دانسته است. لکن در اخذ پورسانت در معاملات خارجی به نقش گروه و شبکه توجهی نشده و این فعل گرچه جرم شناخته شده ولی تفاوتی میان ارتکاب سازمان یافته و عادی آن اعمال نشده است.^۱ همچنین علاوه بر ارتشا و اختلاس، مصادیق دیگر فساد اداری از قبیل تبانی در معاملات دولتی و مداخله صاحبان مناصب سیاسی و دولتی که موجب حیف و میل اموال دولتی و نفوذ فساد در اقشار مختلف کارمندان دولت شده و هزینه بالایی برای دولت خواهد داشت، نیز مستوجب مجازات های شدیدی بوده^۲ و از این حیث قانونگذار پیش بینی های قابل توجهی را کرده است، گر چه به جنبه خاص سازمان یافتگی توجه کمتری شده است.

بند پنجم: جرایم اقتصادی عمده

در موارد مختلفی قانونگذار با وضع قوانین مختلف مبارزه با جرایم اقتصادی که با هدف کسب منافع کلان صورت گرفته و بدین ترتیب ثبات جامعه و امنیت اقتصادی را در معرض تهدید قرار می دهد، با شدت برخورد کرده است. این جرایم علاوه بر تخلفات گمرکی و قاچاق اجناس بدون پرداخت عوارض گمرکی شامل جرائمی می شود که به نوعی در نظام اقتصادی اختلال ایجاد می کنند که از جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱- اختلال در نظام ارزی کشور از طریق قاچاق عمده ارز یا ضرب سکه یا جعل اسکناس و ورود و توزیع عمده آنها اعم از داخلی و خارجی.
- ۲- اختلال در امر توزیع مایحتاج عمومی از طریق گران فروشی کلان ارزاق یا سایر نیازمندیهای عمومی و احتکار عمده ارزاق و نیازمندیهای عمومی و پیش خرید فراوان تولیدات کشاورزی و غیر آن برای ایجاد انحصار.
- ۳- اختلال در نظام تولیدی کشور از طریق سو استفاده عمده از فروش غیر مجاز تجهیزات فنی و مواد اولیه در بازار آزاد و امثال آن.
- ۴- هر گونه اقدام به قصد خارج کردن میراث فرهنگی یا ثروتهای ملی.

^۱ ماده واحده قانون ممنوعیت اخذ پورسانت در معاملات خارجی، مصوب ۱۳۹۲/۴/۲۷.

^۲ ماده واحده قانون مجازات تبانی در معاملات دولتی ۱۳۸۸/۳/۱۹ و لایحه قانونی راجع به منع مداخله وزرا و نمایندگان مجلسین و کارمندان دولت در معاملات دولتی و کشوری، مصوب ۱۳۹۳/۱۰/۲۲

۵- وصول وجه کلان به صورت قبول سپرده اشخاص حقیقی یا حقوقی تحت عنوان مضاربه که موجب حیف و میل اموال مردم یا اخلال در نظام اقتصادی گردد.

۶- اقدامات بانندی و تشکیلاتی جهت اخلال در نظام صادراتی کشور به هر صورت از قبیل تقلب در سپردن پیمان ارزی و تادیه آن و تقلب در قیمت گذاری کالاهای صادرات و امثال آن. در این مورد بدیهی است که ارتکاب این جرایم بدون سازمان یافتگی و تشکیل باند و اقدامات مجرمانه دیگر امکان پذیر نیست و قانونگذار نیز چنین فعالیت هایی را حتی در صورتی که مصداق افساد فی الارض نباشد مستوجب مجازاتهای بسیار شدید قرار داده است.

۷- یکی از جرایم اقتصادی خطرناک که گاهی به صورت تشکیلاتی و بانندی صورت می گیرد، کلاهبرداری سازمان یافته است و از این طریق کلاهبرداری علاوه بر بردن متقابله مال غیر، سرمایه گذاری در بخش های اقتصادی را بی ثبات می سازد. در این مورد نیز قانونگذار با پیش بینی مجازات های شدید، کلاهبرداری تشکیلاتی را هم در ردیف جرایم سازمان یافته قرار داده است.

۸- یکی دیگر از مصادیق مهم جرایم سازمان یافته، تطهیر درآمدهای ناشی از جرایم یا پولشویی بوده که به علت نقش و جایگاه مهم آن در مباحث مربوط به جرایم سازمان یافته در این مبحث مورد بررسی قرار می گیرد. تطهیر پول یا پولشویی در اصطلاح به مجموعه فعل و انفعالاتی گفته می شود که از سوی مجرمان مرتبط با درآمدهای نامشروع و مجرمانه به منظور قانونی جلوه دادن این درآمدها و مخفی نگه داشتن منشأ غیرقانونی آنها به عمل می آید. این فعل و انفعالات شامل نقل و انتقال درآمدهای نامشروع، اخفای آنها، تغییر ماهیت واقعی، منبع، محل واگذاری و جابه جایی حقوق مربوط به دارایی های ناشی از جرم می شود. از میان اسناد مختلفی که در این خصوص پیش بینی شده و به تصویب رسیده اند می توان موارد زیرین را مهمترین اسناد مربوطه دانست:

الف) کنوانسیون وین ۱۹۸۸ درباره مبارزه بین المللی با قاچاق مواد مخدر و داروهای روانگردان. در این کنوانسیون، علاوه بر جرم انگاری قاچاق مواد مخدر، اعضا بایستی تدابیری را جهت مبارزه با استفاده از درآمدهای نامشروع جرم اتخاذ کنند و در این راستا از اقداماتی نظیر تعدیل قواعد رازداری در بانکها و موسسات اقتصادی، که با پولشویی مواجه هستند، دریغ نکنند.

ب) کنوانسیون پالمو (۲۰۰۰)، درباره مبارزه بین المللی با جرایم سازمان یافته: در این کنوانسیون از دولتها خواسته شده است که علاوه بر جرم انگاری آن، به مصادره درآمدهای جرم اقدام نمایند و برای مبارزه با تطهیر پول نه تنها پول ها و درآمدهای تطهیر شده و سود آنها و یا معادل آنها را مصادره کنند بلکه با تقدم اماره مجرمیت بر اصل برائت در موارد مظنون و مشکوک درآمدهای مظنون به عواید حاصل از جرم را نیز توقیف کرده و در صورت اثبات نشدن سلامت منشأ آنها را نیز مصادره کنند.

در این راستا اقداماتی همچون تعدیل اصل رازداری بانکی از دولت ها خواسته شده و بانکها و موسسات اقتصادی همگون با بانکها موظف به گزارش حسابهای مشکوک به نهادهای مربوطه شده اند.

علاوه بر دو سند بین المللی فوق، اسناد مهم منطقه ای به ویژه اروپایی نیز در این زمینه در ادبیات حقوقی حقوق جزای بین المللی جایگاه ویژه ای را برای خود یافته است. در این باره اولاً: باید دید نسبت به افعال و عملیات غیرقانونی قبل از پولشویی، که به "جرم مقدم" معروف هستند. درباره جرم مقدم، باید گفت در ایران نیز همانند سایر کشورها بسیاری از فعالیت های غیرقانونی منجر به درآمدهای نامشروع، که مورد تطهیر پول قرار می گیرند، جرم انگاری شده و دارای مجازاتهای خاص هستند. در عین حال، می توان مواردی را پیدا کرد که علی رغم غیرمشروع بودن درآمدهای ناشی از آنها، خود جرم انگاری نشده اند. درباره جایگاه تطهیر پول پس از جرم انگاری به نظر میرسد با توجه به ماهیت آن و نزدیکی آن با کلاهبرداری و وجود احتیال و توسل به وسایل متقلبانه، چنین جرمی در دسته جرایم تعزیری قرار دارد. درباره اقدامات دولت برای مبارزه با پولشویی نیز باید گفت مهمترین قانونی که در این زمینه وجود دارد قانون نحوه اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی است که بیش از آن که به دنبال جرم انگاری تطهیر پول باشد، به دنبال استرداد اموال نامشروع به صاحبان آنها است. گر چه در مواردی نیز بخش هایی از تطهیر پول مثل انتقال مال نامشروع به قصد فرار از استرداد آن به صاحبان آن و در نتیجه پاک جلوه دادن دارایی های شخص انتقال دهنده، جرم انگاری شده و فعل انتقال دهنده و انتقال گیرنده، در صورت اطلاع از ماهیت نامشروع آن مال، کلاهبرداری محسوب شده است. در این بخش، به روش تحقیق، جامعه آماری، نمونه و روش نمونه گیری، ابزارهای پژوهش (چگونگی بررسی روایی و پایایی ابزارها) و روشهای تجزیه و تحلیل داده ها پرداخته می شود (مقالات غیر پژوهشی از این چارچوب مستثنی هستند).

بند ششم: فعالیت های تروریستی

گر چه جرم شناسان میان جرم سازمان یافته و فعالیت های تروریستی تفاوت های فراوانی قایل شده اند که در جای خود مورد بحث قرار گرفت، ولی در حقوق داخلی کشورهای مختلف، فعالیت های تروریستی یکی از مصادیق جرم سازمان یافته تلقی گردیده است که در جای خود خواهد آمد. علت این امر اجتماع تمامی شرایط سازمان یافتگی در این گونه فعالیت ها و به ویژه آنگاه که مستلزم جرایم علیه تمامیت جسمانی اشخاص از قبیل قتل و علیه آزادی اشخاص از قبیل گروگان گیری و هواپیما ربایی و از این قبیل است، نادیده گرفتن این گونه جرایم، مواجه کردن جامعه با خطر بزرگ عدم امنیت است. علاوه بر این که در بسیاری از موارد، فعالیت های تروریستی به عنوان وسیله ای برای ارتکاب جرایم سازمان یافته دیگر ارتکاب می یابند، نظیر فعالیت های تروریستی باندهای قاچاق مواد مخدر که برای فرار از تعقیب یا رهاسازی اعضا و رهبران آنها که در بند ماموران اجرای قانون هستند، به گروگان گیری و دیگر فعالیت های تروریستی می پردازند. با توجه به این مطلب می توان گفت در مواردی که ارتکاب فعالیت های تروریستی جنبه سیاسی صرف نداشته و

اهداف اقتصادی را نیز به همراه دارد و یا کلاً برای اهداف غیر سیاسی صورت می گیرد. این فعالیت ها در صورت ارتکاب توسط سازمان مجرمانه از مصادیق جرایم سازمان یافته تلقی می گردند. و حتی در مواردی که جنبه سیاسی صرف نیز دارد بنابر مصالح حکومت های درگیر، در حقوق داخلی برخی از کشورها این فعالیت ها مشمول احکام جرایم سازمان یافته تلقی می شوند. با این مقدمه میتوان تمامی فعالیت های تروریستی شدید را که موجب به خطر افتادن امنیت عمومی و اخلال در صنایع و تاسیسات مختلف و مسافرتهاى هوایی و دریایی و غیر آن می گردد، در زمره جرایم سازمان یافته قرار داد. قانونگذار ایران با لحاظ موارد فوق، قوانین شدیدی را برای مبارزه با فعالیت های تروریستی باندی وضع کرده است که از جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد: اخلال در تاسیسات آب، برق، گاز و مخابرات، اخلال در صنایع کشور، اخلال در صنایع نفت ایران، بزه های مربوط به راه آهن که موجب خروج قطار یا تصادف یا حادثه مهم دیگر گردد و اخلال در امنیت پرواز هواپیما و خرابکاری در وسایل و تاسیسات هواپیمایی. تمامی جرایم فوق با توجه به اینکه عادتاً به صورت سازمان یافته و توسط یک گروه مجرمانه ارتکاب می یابند، نقش تبانی و توطئه که یکی از ارکان جرم سازمان یافته است، در این جرایم مورد توجه قانون گذار بوده و از عوامل مشدده مجازات تلقی می شود (شامبیاتی، ۱۳۹۶).

بند هفتم: تبانی افراد برای ارتکاب جرم

گاهی دو یا چند نفر گرد هم می آیند و برای انجام یک عمل مجرمانه و یا تهیه وسایل و لوازم ضروری برای انجام اعمال مجرمانه با یکدیگر توافق می نمایند. که از آن به تبانی تعبیر می شود. تبانی برای جرم در حقوق موضوعه چندان مورد توجه قرار نگرفته است و در غالب کتاب های حقوق جزای عمومی یا به آن اشاره نشده است یا به طور بسیار مختصر از کنار آن عبور شده است اما در حقوق کامن لاو توجه بیشتری به آن مبذول گردیده است. و به عنوان «یک توافق جهت انجام فعل غیرقانونی یا انجام فعل قانونی با وسیله و طریق غیرقانونی» مطرح شده است. در واقع جرم توطئه و تبانی در کنار شروع به ارتکاب جرم و همچنین تحریک و اغواء جزو یکی از انواع سه گانه جرایم ناتمام یا ناقص محسوب گردیده است از این حیث که هر سه آنها «اقداماتی را جهت ارتکاب جرایم کامل به عمل می آورند یا این که در اندیشه انجام و تحقق این افعال هستند.» عنصر مادی تبانی نیز توافق محسوب شده است یعنی لازم است افراد از مرحله مذاکره فراتر رفته باشند، عنصر روانی این جرم نیز عبارت از قصد عملی کردن توافق مورد نظر می باشد (صادقی، ۱۳۹۲).

هر چند غالب کشورها موافق اعطاء وصف مجرمانه به تبانی بوده اند اما رویه های مختلفی را اتخاذ نموده اند مضاف بر این که برخی از آنها اصولاً مخالف آن بوده اند. عمدتاً در کشورهای دارای حقوق کامن لاو و از جمله کانادا و آمریکا، جرم شناختن تبانی، به رسمیت شناخته شده است. در کنوانسیون پالمو نیز، تبانی البته نه به صورت مطلق مورد پذیرش قرار گرفته است. در واقع با توجه به این که موضوع کنوانسیون مذکور جرم سازمان یافته فراملی است و یکی از ویژگی های

این گونه جرایم نیز تحصیل منافع مالی است لذا تبانی صرفاً محدود به ارتکاب جرایم سنگین شده است. که ناظر به اهداف مادی و منافع مالی است. بر اساس بند یک ماده ۵ کنوانسیون، کشورهای عضو باید متعهد گردند که مقررات قانونی لازم را برای جرم شناختن «تبانی با یک یا چند نفر به منظور ارتکاب یک جرم سنگین برای نیل به هدفی که مستقیم یا غیرمستقیم به تحصیل منفعتی مالی یا دیگر منافع مادی ارتباط داشته باشد» تصویب نمایند.

جرم سنگین مورد اشاره در ماده نیز بر اساس تعریفی که در بند ب ماده ۲ کنوانسیون ذکر شده است «بیانگر عملی است که تشکیل دهنده یک جرم قابل مجازات می باشد به گونه ای که مجازات آن حداقل چهار سال حبس و یا مجازات های شدیدتر از آن می باشد».

گفتار ششم: جرایم اقتصادی از منظر جرم شناختی

اهمیت جرایم اقتصادی و حقوق کیفری اقتصادی: جرایم اقتصادی به طور معمول در بستر یک بنگاه اقتصادی، مؤسسه یا شرکت رخ می دهد. آنچه امروزه به جرم اقتصادی مشهور شده است، متضمن لطمه شدید به نظام اقتصادی هر کشور و نیز نظام اقتصادی بین المللی یعنی چرخه تولید، توزیع، حمل و نقل، مصرف و پول است. جرایم اقتصادی از منظر جرم شناختی؛ فعالیت مجرمانه عمدی دانست که مرتکب به واسطه جایگاه خاص و با بهره گیری از دانش و اطلاعات خود و نیز وسایل و شیوه های ویژه، با هدف کسب هرگونه منفعت یا امتیاز مستقیم یا غیرمستقیم برای خود یا دیگری مرتکب می شود و آن فعل نیز نتایج شدیدی را به دنبال دارد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۵).

مبحث دوم: مواد قانونی مختص جرایم اقتصادی و راهکارهای مبارزه با آن در قوانین جدید

گفتار اول: مبارزه با جرایم اقتصادی در قوانین جدید

یکی از کارکردهای مهم و اجتناب ناپذیر دولت ها، ساماندهی اوضاع اقتصادی جامعه و تنظیم وضعیتی است که عموم مردم بتوانند متناسب با شأن خود و به دور از دغدغه های ناامید کننده به انتظارات مورد نظر خود دست یابند. شرط لازم برای پیشرفت اقتصادی جامعه و به تبع آن پیشرفت اقتصادی آحاد جامعه، برقراری نظم عمومی و اقتصادی در جامعه است تا سرمایه های اقتصادی جامعه در مسیر صحیح قرار گرفته و سرمایه داران و سایر کنشگران عرصه اقتصاد بتوانند به فعالیت های سالم خود پردازند. یکی از آسیب های مهم که امنیت اقتصادی کشورها را مورد تهدید قرار می دهد پدیده فساد و جرم اقتصادی است (ساک، ۱۳۹۴). این موضوع به خصوص در کشورهایی که دارای اقتصاد رانتی هستند دارای ابعاد و مظاهر آشکارتری است. ویژگی های خاص جرم اقتصادی باعث شده که رقم سیاه این جرم در مقایسه با سایر جرایم بیشتر باشد. آمار جنایی نشانگر این هستند که نرخ جرایم علیه اشخاص و جرایم علیه اموال

بیشتر از جرایم اقتصادی است؛ اما واقعیت غیر از این است. اگر آمار جنایی را با دقت بیشتری بررسی کنیم می‌بینیم که میزان جرایم اقتصادی و مالی دست کمی از جرایم عمومی ندارد، اما به دلایل مختلف از جمله اینکه بیشتر جرایم اقتصادی تعدی به یک فرد در معنای سنتی آن نیست که انگیزه‌های برای کشف و گزارش آن باشد و مرتکبان این جرایم، بیشتر افرادی با منابع قابل توجه و موقعیت‌های بالا هستند؛ این جرایم کمتر مورد کشف و گزارش واقع می‌شوند. در قوانین جدید؛ طرح تشکیل سازمان مبارزه با جرائم اقتصادی تشکیل شده است، که طبق آن سازمان مذکور شامل دادسرا و دادگاه‌های کیفری اقتصادی، مرکز ملی آمار و اطلاعات اقتصادی، مرکز کشف، پیگیری و مبارزه با جرایم اقتصادی است که زیر نظر رئیس قوه قضاییه تشکیل شده است.

گفتار دوم: مواد قانونی مختص جرایم اقتصادی (ماده ۱۴۳، ۱۳۰، ۴۷، ۲۲، ۲۰).

ماده ۱۴۳ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲؛ در مسئولیت کیفری اصل بر مسئولیت شخص حقیقی است و شخص حقوقی در صورتی دارای مسئولیت کیفری است که نماینده قانونی شخص حقوقی به نام یا در راستای منافع آن مرتکب جرمی شود. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی مانع مسئولیت اشخاص حقیقی مرتکب جرم نیست. با توجه به این ماده، کسانی که مسئولیت اداره شخص حقوقی را بر عهده دارند یا کسانی که به هر عنوانی خود را منتسب به یک شخصیت حقوقی معرفی می‌کنند، در صورتی که در راستای این سمت یا در راستای منافع شخص حقوقی مرتکب جرمی شوند، شخص نمی‌تواند به بهانه انجام جرم به نفع شرکت از مسئولیت آن طفره برود و شخص حقیقی مرتکب جرم در کنار شخص حقوقی هر دو باید پاسخگوی رفتار مجرمانه باشند. بر همین اساس مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی مانع مسئولیت اشخاص حقیقی مرتکب جرم نیست. در حقیقت عمده مقررات مربوط به مجازات اشخاص حقوقی در ماده ۱۴۳ قانون مجازات اسلامی آمده و قانونگذار در این ماده به این موضوع تاکید کرده است که اصل بر مسئولیت کیفری شخص حقیقی است. در حقیقت، قانونگذار شخص حقوقی را در صورتی مسئول می‌داند که به نام یا در راستای منافع شخص حقیقی مرتکب جرمی شود (هاشمی، ۱۳۹۰).

ماده ۱۳۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲؛ هر کس سردستگی یک گروه مجرمانه را برعهده گیرد به حداکثر مجازات شدیدترین جرمی که اعضای آن گروه در راستای اهداف همان گروه مرتکب شوند، محکوم می‌گردد مگر آنکه جرم ارتكابی موجب حد یا قصاص یا دیه باشد که در این صورت به حداکثر مجازات معاونت در آن جرم محکوم می‌شود. گروه مجرمانه عبارت است از گروه نسبتاً منسجم متشکل از سه نفر یا بیشتر که برای ارتكاب جرم تشکیل می‌شود یا پس از تشکیل، هدف آن برای ارتكاب جرم منحرف می‌گردد. سردستگی عبارت از تشکیل یا طراحی یا سازماندهی یا اداره گروه مجرمانه است. جرایم اقتصادی سازمان یافته مثلاً (اختلاس در نظام بانکی) مصداق بارز این ماده

هستند. ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲؛ صدور حکم و اجرای مجازات در مورد جرم سازمان یافته قابل تعویق و تعلیق نیست. ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲؛ انحلال شخص حقوقی و مصادره اموال آن زمانی اعمال می شود که برای ارتکاب جرم، به وجود آمده یا با انحراف از هدف مشروع نخستین، فعالیت خود را منحصرأ در جهت ارتکاب جرم تغییر داده باشد.

ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲؛ در صورتی که شخص حقوقی مسئول جرائم شناخته شود به مواردی مانند مصادره کل اموال، ممنوعیت از یک و یا چند فعالیت شغلی، ممنوعیت از دعوت عمومی برای افزایش سرمایه به طور دائم به مدت ۵ سال، ممنوعیت از اصرار برخی از اسناد تجاری به مدت ۵ سال محکوم می شود. این امر مانع از مجازات شخص حقیقی نیست. جرم ناشی فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است و عموماً رفتار مجرمانه باید از سوی یک شخص دارای اراده و عقل به وقوع بپیوندد و از آنجا که دولت به تنها فاقد چنین اراده ای است، پس بروز رفتار مجرمانه از سوی دولت به خودی خود قابل تصور نیست اما گاهی رفتارهای مجرمانه توسط کسانی صورت می گیرد که به اسم دولت و تحت نام آن مرتکب جرم می شوند و در این صورت حتماً دامنه رفتار مجرمانه آنها شامل دولت هم می شود. پس دارای مسئولیت کیفری است (ساک، ۱۳۹۴).

مبحث سوم: مسئولیت دولت و اشخاص حقوقی در قبال جرایم اقتصادی سازمان یافته

گفتار اول: مسئولیت اشخاص حقوقی در قبال جرایم اقتصادی سازمان یافته

نظام کنونی حقوق ایران، برخلاف کشورهایمانند فرانسه، صرف نظر از مقررات قانون جرائم رایانه ای که اشخاص حقوقی را منحصرأ در قلمرو بعضی جرائم ارتكابی در فضای مجازی از نظر کیفری پاسخگو دانسته، تقریباً هیچ سازوکار قابل توجهی در جهت جلوگیری از سوء استفاده از اشخاص حقوقی برای تعرض به منافع حیاتی اجتماعی و اقتصادی کشور در اختیار ندارد. اصلاح وضعیت موجود در این زمینه، کاملاً ضروری به نظر می رسد؛ اشخاص حقوقی باید بدون توجه به اینکه جرم در فضای مجازی یا به نحو دیگر ارتكاب یافته، مستقیماً در برابر جرائمی که در اثر ضعف نظام مدیریت و نظارت داخلی آنها و یا انحراف فعالیت های آنها از مسیر صحیح ارتكاب می یابد پاسخگو باشند و در صورت اقتضا، کیفرها یا ضمانت اجراهای متناسب، موثر و منصرف کننده ای اعم از جزای نقدی و مجازات های غیرنقدی را به حکم قانون تحمل نمایند. البته گسترش بیش از اندازه مسوولیت کیفری اشخاص مزبور نیز مطلوبیت نخواهد داشت و در این باره باید راه معتدل و سنجیده ای در پیش گرفته شود. تعقیب موثر اشخاص حقوقی در امور کیفری صرفاً با وضع قواعد جدید در حقوق ماهوی ممکن نمی شود؛ از همین رو، علاوه بر تنوع بخشیدن به ضمانت اجراهای کیفری قابل

اعمال بر اشخاص حقوقی، باید اصلاحات مناسبی در قانون آیین دادرسی کیفری و مقررات ناظر بر اجرای احکام جزایی نیز صورت پذیرد.

گفتار دوم: مسئولیت دولت در قبال جرایم اقتصادی سازمان یافته

مهم ترین وظیفه دولت در قبال جرایم اقتصادی پایبندی به تعهدات بین المللی و اجرای دقیق آنها در زمینه جرایم اقتصادی است. همچنین قوانین مصوب داخل کشور را بایستی به طور جد اجرا کنند. در بعد اجرایی دولت مسئولیت دارد که امکانات و ضمانت اجرایی لازم را برای مجازات مرتکبین جرایم اقتصادی را مهیا نماید. در بعد پیشگیری هم دولت بایستی با روش های مختلف آموزشی از جمله از طریق رسانه ها و ... زمینه لازم را برای پیشگیری از اینگونه جرایم را فراهم نماید.

بحث و نتیجه گیری

از جمله جرایم خطرناکی که در قالب شبکه های هدفمند و برنامه ریزی شده، فعالیت داشته و امنیت اقتصادی و اجتماعی و همچنین سیاسی جامعه را به سبب ویژگی های خاصی که دارند و گستره فعالیت آنها در قالب تهدیدی جدی علیه امنیت و سلامت جامعه بروز می کند جرایم سازمان یافته می باشد. این دسته از جرایم به سبب تسهیل و تسریع ارتباطات و همچنین دسترسی به تجهیزات مدرن مظاهر آن با اشکال نوین خودنمایی کرده و این امر سبب امکان گذار از مرزها را برای این گونه جرایم فراهم کرده و ویژگی فراملی پیدا کنند. در بررسی این دسته از جرایم و همچنین در مقام تعریف آن معلوم گردید که در قوانین جاری ما تعریف جامع و مدونی ارائه نشده و اکثر حقوقدانان و صاحب نظران کشور ما در این رشته صرفاً به تفسیر کنوانسیون و تعاریف کشورهای اروپایی اکتفا نموده اند.

در جرم شناسی تعاریف متفاوتی ارائه شده و این تعاریف بصورت پراکنده بوده و از نظر نوع جرم، قلمرو آن، هدف از ارتکاب و ساختار تشکیلاتی، این جرم با هم متفاوت هستند، به سبب تزلزل در ارائه تعریف واحد از این جرم، سازمان ملل متحد در کنوانسیون پالمو ۲۰۰۰ این جرم را تعریف نمود و صرفاً به تعریف گروه مجرمانه و ذکر مصادیق آن بسنده کرده است. با وجود گذشت چند دهه و تدوین کنوانسیونها و کنفرانسهای علمی متعدد درباره ی جرم سازمان یافته، در خصوص ماهیت این جرایم، میان جرم شناسان اختلاف نظر وجود دارد.

یک وجه کاملاً متمایز بزهکاری سازمان یافته از سایر جرایم عادی ماهیت سود مدارانه است. در واقع اگر تئوری اقتصادی گاری بکر در خصوص تحلیل جرم در بیشتر جرایم عادی صدق نکند در خصوص جرم سازمان یافته چه در سطوح کلان و چه در سطوح خرد آن تا حد زیادی صادق است. به همین سبب می توان گفت که جرم شناسی در تحلیل جرم سازمان یافته هنوز گام های بلندی برنداشته است و بسیاری از جنبه های این پدیده ناشناخته است.

در حقوق ایران، علی رغم ارتکاب برخی از جرایم توسط باندهای مجرمانه که به صورت کاملاً سازمان یافته ارتکاب می یابند، در خصوص سازمان یافتگی این گونه مجرمان و سازمانها، مجازاتها و تصمیم گیری متناسب صورت نگرفته است و از طرف دیگر قانون مبارزه با قاچاق انسان که مشتمل بر هشت ماده و سه تبصره در مورخ ۸۳/۴/۲۸ به تصویب مجلس رسیده است، هنوز تدبیر مشخص و سیاست کیفری خاصی متناسب با شدت و تهدید این جرایم، پیش بینی نشده است. همچنین تنها در موارد خاصی قانونگذار وجود باند و دخالت شبکه مجرمانه را از عوامل مشدده قرار داده است. به عبارت دیگر، مقنن ایران به جای پرداختن به مشکل کلی جرایم سازمان یافته، ترجیح داده است که در موارد خاصی این نوع جرایم را در قالب کیفیات مشدده جرایم عادی مورد توجه قرار دهد که چنین امری با توجه به افزایش خطرات جرم سازمان یافته کافی به نظر نمی رسد. قانونگذار ایران در ارتباط با ارتکاب این جرایم توسط سازمان مجرمانه و شبکه های غیرقانونی مقررات و تدابیر ماهوی - شکلی خاصی را پیش بینی نکرده است.

پیشنهادات:

۱. با توجه به وضعیت فعلی جرایم سازمان یافته، مقنن نگاهی منسجم به مسائل جرایم اقتصادی سازمان یافته داشته باشد و قانون جامع و مانعی تدوین کند که در آن تعریف و ویژگی های اصلی جرایم سازمان یافته مشخص و عضویت در آن سازمان جرم محسوب گردد.
۲. همیاری قوی تر نیروهای انتظامی بین المللی و همکاری موثرتر میان دولت و بخش خصوصی می تواند یکی از عوامل موثر در راه مبارزه با جنایت سازمان یافته باشد.
۳. تاکتیک های پلیسی در راه مبارزه با گروه های جرایم اقتصادی سازمان یافته از وسعت بسیاری برخوردار است. لذا این مقوله می بایست شامل ایجاد و گسترش واحدهای تخصصی، استفاده از وسایل الکترونیکی، جمع آوری اطلاعات به صورت محسوس و نامحسوس و استفاده از مخبران، عملیات های مخفیانه و بهره برداری از فناوری برای مبارزه با گروه های جرایم سازمان یافته باشد.

- منابع انتهای مقاله:

- انجمن جامعه شناسی ایران، ۱۳۹۳، آسیبهای اجتماعی ایران، مجموعه مقالات، تهران، نشر آگه.
- برنارد، تامس، جفری اسنیس، الکساندر جروولد، ۱۳۹۶، جرم شناسی نظری ولد، ترجمه علی شجاعی، چاپ سوم، تهران: دادگستر.
- بسیونی، محمد شریف و وتر، ادوارد، ۱۳۹۴، درآمدی بر درک جرم سازمان یافته، ترجمه محمدابراهیم شمس ناتری، مجله حقوقی و قضایی دادگستری، شماره ۳۴.

- پی، ویلیامز و فرانک، ولین، ۱۳۹۱، نظریه های جرم شناسی، ترجمه دکتر حمید رضا ملک محمدی، تهران، نشر میزان، چاپ چهارم، مجموعه شش جلدی.
- حسنی، جعفر، ۱۳۹۳، معیارهای جرم انگاری اقتصادی در نظام اقتصادی مختلط، رساله دکتری، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق.
- دادخدایی، لیلا، ۱۳۹۳، مفهوم جرم اقتصادی و تحولات آن، تعالی حقوق، سال دوم، ش ۶.
- رحمدل، ۱۳۸۵، قاچاق کالا و ارز از دیدگاه حقوق کیفری ایران با تکیه بر مصوبه سال ۱۳۷۴ مجمع تشخیص مصلحت نظام، پژوهش های اخلاقی، دوره ۵، شماره ۱۰، ص ۱۶۹-۱۴۷.
- ساکی، محمدرضا، ۱۳۹۴، حقوق کیفری اقتصادی، اصفهان: انتشارات جنگل، چاپ چهارم.
- شامبیاتی، هوشنگ، ۱۳۹۶، حقوق جزای اختصاصی جرائم علیه مصالح عمومی کشور، جلد دوم، تهران، نشر مجد، چاپ سوم.
- قاضی، ابوالفضل، ۱۳۹۳، حقوق اساسی و نهادهای سیاسی، تهران، نشر دانشگاه تهران.
- معصوم زاده، میر احمد، ۱۳۹۳، «حاکمیت دولتها در عصر شرکتهای چندملیتی»، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی.
- میرمحمد صادقی، حسین، ۱۳۹۳، حقوق جزای بین الملل (مجموعه مقالات)، تهران، نشر میزان.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، ۱۳۹۵، تحلیل جرم شناختی جرایم اقتصادی. تعالی حقوق، شماره ۶.
- وینست، اندرو، ۱۳۹۲، نظریه های دولت؛ ترجمه ی حسین بشریه، تهران، نشر نی، چاپ سوم.
- هاشمی، حسین، ۱۳۹۰، حمایت کیفری از نظام اقتصادی کشور، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق کیفری و جرم شناسی، مجتمع آموزشی قم، دانشگاه تهران.
- قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر ۱۳۹۲.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
- قانون ممنوعیت اخذ پورسانت در معاملات خارجی، مصوب ۱۳۹۲/۴/۲۷.
- قانون مجازات تبانی در معاملات دولتی ۱۳۸۸/۳/۱۹ و لایحه قانونی راجع به منع مداخله وزرا و نمایندگان مجلسین و کارمندان دولت در معاملات دولتی و کشوری، مصوب ۱۳۹۳/۱۰/۲۲
- Alvesalo, Anne and Tombs, Steve, (۲۰۱۰), Working For Criminalization of Economic Offending: Contradictions for Critical Criminology?, Journal of Critical Criminology, Vol. ۱۱.p ۱۱.
- Budima, Gjenez, (۲۰۱۲), Can corruption and economic crime be controlled in developing economies, and if so, is the cost worth it?, Journal of Financial Crime, Vol. ۱۳, No. ۴. p۴.